

Kreowanie regionu poprzez wartości kulturowe

The development
of the region
according to the
cultural values

Środowisko kulturowe Cultural environment

Środowisko kulturowe jest bezsprzecznie wypadkową z określonych historycznie wartości wspólnoty ludzi przy sprzężeniu z konkretnym terenem, obszarem. Zmieniana natura, nosząca już miano krajobrazu kulturowego – w świadomości społeczeństwa podniesiona zostaje do zestawu wiodącego w hierarchii symboliki, która określa przywiązanie do tego, co najważniejsze, co określone jest pojęciem ojczyzny duchowej¹.

Konkludując, cechy kulturowe są zapewne dziełem człowieka, ale odczytywane są poprzez teren z którym się on identyfikuje, a nawet i utożsamia. W obecnej chwili, kiedy to wskazuje się inne, nowe wartości czy płaszczyzny postrzegania regionu, środowisko kulturowe z pewnością winno być jedną z podstawowych, jeśli nie podstawową składową kreującą obszar. Pozostaje jednak zagadnienie dotyczące nie tyle sposobu, co określonej procedury, a z pewnością całej struktury jakościowej i hierarchicznej wartości kulturowych.

To, że są znane pewne właściwości kulturowe niektórych regionów kraju, jest oczywiście prawdziwe. Jednak wątpliwe wydaje się to, czy są odpowiednio wykorzystywane do kreowania regionu. Nietrudno bowiem zauważyć, że ciągle wskazywane są te same właściwości, co

sugerowałoby wyczerpanie zasobów środowiska. To po pierwsze, a po drugie – ograniczanie się do wybranej palety charakterystyk z pewnością nie kreuje, a jedynie promuje i to wątpliwie, region. Obserwując dokładniej sytuację, zauważa się, że dominuje tylko ekspozycja, najczęściej okazjonalna – i co najważniejsze – poza regionem źródłowym. Stosowany sposób stanowi rozwiązanie pośrednie, gdzie produktem jest niewątpliwie określona wartość kulturowa, a region minimalnym, jeśli w ogóle, dodatkiem. W obecnej sytuacji, takie ujęcie staje się coraz mniej pożądane. Jego siła przekonywania, a przede wszystkim możliwość pełnej absorpcji terenu przez przyjeżdżających, ogranicza się do pobieżnego przeglądu ciekawostek turystycznych.

Z pewnością takim przypadkiem jest Ziemia Kłodzka, obszar specyficzny, znany z wielu ciekawych atrakcji, a przy tym bardzo złożony i skomplikowany w swej strukturze funkcjonalno-przestrzennej.

Rys historyczno- gospodarczy regionu

Historical and economic
outline of the region

Od wieku XII, a dokładniej od roku 1137, mocą pokoju Zielonosiątkowego ustalonego przez Bolesława Krzywoustego i Sobiesława I

Zabytkowy most w Kłodzku – jeden z charakterystycznych obiektów kulturowych regionu.

The historical bridge in Kłodzko – one of the most characteristic cultural objects of the region.

z rodu Przemysławidów, Ziemia Kłodzka przeszła pod panowanie czeskie. Odbudowa po wojnach husyckich oparta była na górnictwie skalnym, eksploatacji rud złota i srebra (Złoty Stok) czy rudy żelaza (Duszniki, Nowa Ruda). Znamiennym dla regionu jest rok 1458, kiedy to panujący w Czechach Jerzy z Podiebradów ustanowił suwerenne Hrabstwo Kłodzkie. Po śmierci Ludwika Jagiellończyka, region został przejęty przez Habsburgów austriackich. W wieku XVIII, po zakończeniu wojen śląskich, Fryderyk II włączył cały Śląsk do Prus, w tym Hrabstwo Kłodzkie do Dolnego Śląska.

Przełom XIX i XX wieku to rozwój przemysłu na bazie surowców miejscowych. Wiodącymi gałęziami były: przemysł drzewny (m.in. znane fabryki zapalek w Bystrzycy Kłodzkiej), przemysł szklarski (istniejące do dziś huty szkła w Szczytnej Śląskiej i Stroniu Śląskim oraz zniszczona w Lasówce), przemysł wydobywczy (ruda żelaza w Marcinkowie i Bolesławowie) czy włókienniczy (m.in. Ołdrzychowice Kłodzkie). Rozwijała się ponadto funkcja uzdrowiskowa – aż pięć kurortów (Kudowa, Polanica, Duszniki Długopole czy Łądek) zapewniało nie tylko możliwości leczenia uzdrowiskowego sensu stricto, lecz także profilaktykę zdrowotną. Dodatkowo powstawały letniska i to w różnych formach (m.in. Międzygórze, lokalne letnisko w Wyszkach i inne). Tylko dzięki umiejętności gospodarowania księż-

nej Marianny Niderlandzkiej z dynastii Orańskiej, zaczęto w roku 1862 budowę do dziś funkcjonującej huty szkła w Stroniu Śląskim. Zdarzenie to było czynnikiem sprawczym zespolenia się sąsiadujących wsi i powstania miasta, jednostki o wyjątkowym układzie urbanistycznym. W konsekwencji została wybudowana droga łącząca Nową Morawę przez Stronie Śl., Łądek, Złoty Stok z Kamieńcem Ząbkowickim; księżna wykreowała też Międzygórze jako stację klimatyczną.

Zniszczenia, wynikające z obu teatrów działań wojennych, szczęśliwie omijały ten region. O przyznaniu Ziemi Kłodzkiej Polsce, zdecydowano po drugiej wojnie światowej. W latach 1945-46, zarówno na tym obszarze, jak i na pozostałych terenach pozostających w nowych granicach naszego kraju, miała miejsce potężna wędrówka ludności.

Elementy dziedzictwa kulturowego do roku 1945

Elements of cultural heritage until 1945

Bezpośrednią pochodną rozwijanych kierunków gospodarczych, było ukształtowanie się określonych, wyróżniających od terenów sąsiednich, cech utożsamiających społeczeństwo z regionem. Potwierdze-

niem, zresztą często spotykanym w źródłach historycznych, jest już termin *Grafschafter*, wywodzący się z określenia własnego *Grafchaft Glatz*, określającego Hrabstwo Kłodzkie, a oznaczającego mieszkańca regionu kłodzkiego. Innymi, możliwymi współcześnie do zidentyfikowania, elementami ówczesnego środowiska kulturowego, są z pewnością:

- dialekt językowy
- sztuka ludowa, tradycje, obyczaje;
- styl, forma budownictwa regionalnego.

Dialekt językowy

Różniący się od innych śląskich odmian specyficzny dialekt językowy, tzw. *glätzisch*, w systematyce językoznawczej zaliczony został do rdzennych form językowych, tzw. *Muttersprache*. W jego odmianie południowo-kłodzkiej istniało wiele cech wspólnych z językiem północnych Moraw².

Przykładowo, w niemieckiej formie pisemnej słowo:

Heimat	Häuschen	kleiner Wagen	er hat gesagt	Steine	am Wege
--------	----------	---------------	---------------	--------	---------

to w północno-łódzkim (*Nordglätzisch*)

Häämte	Häusla	kläänes Wäänla	a hoot gesäät	Stääne	om Wääche (Wääje)
--------	--------	----------------	---------------	--------	-------------------

a w południowo-łódzkim (*Südglätzisch*)

Haimte (a-i)	Hoisla	klaines Woinla	a hoot gesoät	Staine	om Waiche (Waija)
--------------	--------	----------------	---------------	--------	-------------------

Sztuka ludowa, tradycje, obyczaje

Powszechnym zjawiskiem na Ziemi Kłodzkiej była ludowa twórczość dewocyjna, zwłaszcza malarstwo na szkle oparte na motywach sakralnych. Typ i forma wynikała z jednej strony z rozwoju przemysłu szklarskiego, a tym samym i znajomości techniki zdobienia szkła, z drugiej zaś – kształtowała się w odpowiedzi na intensywny ruch pielgrzymkowy, kierujący się do wielu, położonych w regionie sanktuariów maryjnych, m.in. w Wambierzycach, Bardzie, Radochowie, czy na górze Iglicznej. Innym charakterystycznym śladem tego nurtu jest wielość patronackich rzeźb figuralnych oraz kapliczek przydrożnych. Z pewnością wiodącym był patronat: św. Jana Nepomucena – chroniącego przed klęską powodzi i utopienia; stąd tak wiele kamiennych figur znajduje się w pobliżu cieków wodnych lub to-

warzyszy budowlom mostowym. Popularnością cieszyli się też: św. Florian – chroniący od pożaru, którego wizerunki umieszczano zazwyczaj w kapliczkach lub w szczytach domów; św. Roch (patron zwierząt domowych), a także św. Sebastian i św. Rozalia, chroniący przed zarazami.

Większość rzeźb ołtarzowych albo przeznaczonych na użytek prywatny, to figury drewniane; tylko niektóre kuto w kamieniu. Ta, spotykana bezpośrednio w terenie, ilość oraz różnorodność form sztuki ludowej – dowodzi znacznej religijności mieszkańców regionu. Co więcej, owa głęboka i jednorodna pod względem wyznaniowym wiara (w Ziemi Kłodzkiej dominował katolicyzm), oprócz swojego duchowego znaczenia, posiadała bardzo istotny wpływ na ukształtowanie się w społeczeństwie tak istotnych cech tożsamości.

Dowodem jest nie tylko sygnalizowany już dialekt, ale elementy życia codziennego. Do nich to zali-

cza się podobieństwo w zakresie stylu i formy, m.in. narzędzi rękodzielniczych, wyposażenia mieszkania, ubioru czy ówczesnych tradycji oraz obyczajów. Wprawdzie nie ukształtował się typowy dla regionu strój ludowy, ale obowiązywał wyraźny podział na ubiór codzienny, powszechny oraz świąteczny i okazjonalny, oraz jego odmiany wynikające z zamożności społeczeństwa. Zauważa się jednakże pewne akcenty ludowości w stroju kobiecym, gdzie tylko w detalach występowała określona jednorodność. Takim rozpowszechnionym, acz stosowanym okazjonalnie elementem był czepiec, wykonywany z aksamitu względnie jedwabiu czy rypsu. Jego popularność przetrwała nawet do pierwszych lat XX wieku.

Jeśli zaś chodzi o narzędzia, to nie tylko je wytwarzano, ale – w sposób charakterystyczny dla regionu – dostosowywano w lokalnych warsztatach (głównie kuźniach) ich funkcjonalność do warunków miejscowych. Uznawano bowiem, że ręczne wyroby są trwalsze, bardziej użytkowe i odpowiadające gustom mieszkańców wsi³. Innym popularnym rękodziełem było koronkarstwo, którego wzornictwo przypominało styl wyrobów pochodzących z rejonów Pragi, Wamberku (miejscowości położonej w Górach Orlickich),

Widok panoramiczny z twierdzy Kłodzkiej – chaos rozwiązań architektonicznych, nie uwzględniających tradycji miejsca.

The panoramic view from Kłodzko fortress – chaos of architectural solutions, which are violating the site tradition.

a nawet Szumawy (rejon pogranicza czesko-bawarskiego).

Kolejnym charakterystycznym świadectwem miejscowych zwyczajów są potrawy regionalne. Przeprowadzone studia w tym zakresie wskazują nie tylko na wielość, ale także i rodzaj receptur. Są one oczywiście specyficzne dla regionu, ale w dodatku często posiadają miejscowe modyfikacje. Jednym z przykładów jest przepis przyrządzenia placzków ziemniaczanych wywodzący się z Niemojowa (Rezept 1) oraz Kudowy (Rezept 2)⁴.

wsi stanowiły one nawet 40% zabudowy. Najczęstszym układem jest obiekt parterowy, szerokofrontowy, z wejściem w ścianie wzdłużnej budynku i sienią oddzielającą drewnianą mieszkalną część budynku, od murywanej – przeznaczonej dla inwentarza. Nakryty jest stromym dwuspadowym – niekiedy mansardowym, rzadziej naczółkowym – dachem, przeważnie dwukrotnie wyższym od ściany. Pierwotne pokrycie dachu gontem lub słomą, zostało zastąpione z reguły papą, blachą lub niekiedy dachówką. Wysokie szczyty są

Znamienne jest przy tym to, że w formie, układzie i stylu kłodzkiego domu zrębowego, istnieje wiele cech wspólnych z ludowym budownictwem czeskim⁵.

Wyróżniającą się w całym rejonie sudeckim grupę budownictwa drewnianego tworzą tzw. *domy tyrolskie*, wybudowane przez osadników z Tyrolu. W formie dominującej ten styl występuje w rejonie Międzygórze, gdzie jest reprezentowany przede wszystkim przez obiekty o funkcji wypoczynkowej czy letniskowej. Także i w innych miejscowościach spotkać można tę charakterystyczną sylwetkę budynku, ale już nie w skupisku przestrzennym, lecz jako pojedyncze i rzadko występujące elementy zabudowy osiedla.

Dość popularny i to nie tylko na Dolnym Śląsku, jest dom o konstrukcji słupowo – ryglowej tzw. *Fachwerkhaus*. Na Ziemi Kłodzkiej występuje raczej sporadycznie, a jeśli już, to w połączeniu z innymi technikami budowlanymi. Najczęściej spotyka się dwukondygnacyjny obiekt mieszkalno-inwentarski, gdzie nad zrębowym lub murowanym parterem wznoszono piętro o lekkiej konstrukcji ryglowej, zazwyczaj objętej pionowym deskowaniem.

Drugą typową dla regionu kłodzkiego formą zagrody jest układ budynków wzajemnie zespolonych, bądź ze sobą sąsiadujących, tworzących czworobok z dużym dziedzińcem. Są to najczęściej budynki monofunkcyjne, wielkokubaturowe,

Rezept 1	
1 kg Kartoffeln 2 Eßl. Mehl 1-2 Eier 1 Zwiebel Salz	Rohe, geschälte Kartoffeln reiben. Eier, Salz, Mehl und eine Zwiebel dazugeben. Alles miteinander verrühren. In einer großen Pfanne im ganzen oder portionsweise goldgelb braten. Dazu schmeckt Apfelmus.
Rezept 2	
1500 g Kartoffeln 250 g Mehl 1-5 Eier 1/8 l Milch 1 Eßl. Salz	Die geschälten Kartoffeln reiben. Mit allen Zutaten verrühren. In einer großen Eisenpfanne von beiden Seiten braten.

Styl, forma budownictwa regionalnego

Na Ziemi Kłodzkiej najstarszym reliktem budownictwa drewnianego są domy o konstrukcji zrębowej, o formie różniące się od postaci występujących w innych rejonach Dolnego Śląska. W zabudowie niektórych

szalowane pionowo, niekiedy w jodełkę i obramowane ozdobnie powycinanymi deskami. Ściany zrębu występują jako polepione gliną lub otynkowane i w całości pobielone. Pewną odmianą, jest tzw. *dom kłodzki*, charakteryzujący się specyficzną, niespotykaną w innych rejonach, mansardową konstrukcją dachową.

z budynkiem mieszkalnym najczęściej dwukondygnacyjnym, posiadającym poddasze użytkowe i zorientowanym szczytowo w stosunku do drogi. Charakterystycznym rozwiązaniem, występującym w różnych formach dekoracyjnych, jest łączenie budynku mieszkalnego z sąsiadującym gospodarczym, poprzez główną bramę wjazdową o łukowym sklepieniu.

Inną kategorię stanowiło budownictwo przemysłowe, kumulujące lokalne zakłady produkcyjne. Sylweta budynku, stosowane proporcje układów oraz detali architektonicznych są na tyle typowe, że nawet dzisiejsza ich identyfikacja nie wydaje się być skomplikowana.

Generalizując, budownictwo Ziemi Kłodzkiej tworzą obiekty, których charakterystyczna sylweta oraz bryła została idealnie zespolona z ich funkcją i przeznaczeniem, a ponadto – niemalże perfekcyjnie skorelowana z krajobrazem naturalnym, tworząc tym samym jedną, w pełni uzupełniającą się całość.

Środowisko kulturowe regionu po roku 1945-46

Cultural environment of the region after the year 1945

Prawdziwy przełom w dotychczasowej historii regionu nastąpił po drugiej wojnie światowej. Miejsca

opuszczone przez dotychczasową ludność zajmowali osadnicy z różnych regionów. Niemal połowę (ok. 49,0% ogółu) stanowili przesiedleńcy z centralnych części Polski, a ok. 50,3% to osadnicy, którzy opuścili swoje domostwa na terenie ZSRR – głównie w okolicach Stanisławowa i Lwowa lub napłynęli z innych krajów⁶. Sam proces osiedlania realizowano chaotycznie i bez zawczasu przygotowanych scenariuszy. Nieformalną, aczkolwiek niekiedy stosowaną zasadą, było lokowanie w jednej lub kilku sąsiednich wsiach kolejnych transportów ludności przyjeżdżającej z terenów przyłączonych do ZSRR. Stwarzało to potencjalnie warunki do lepszego samopoczucia w tym nowym, obcym – jeszcze – terenie. Opuszczając swoje dotychczasowe domy, starali się zabrać ze sobą jak najwięcej, możliwie wszystko, co zdołali zapakować i unieść. Mniej przedmiotów przywozili osadnicy z innych regionów znajdujących się w obecnych granicach Polski. Ta grupa osadników przyjeżdżała ze swoich rodzinnych stron z poczuciem rychłego powrotu. Nie można zapomnieć też i o ludziach, którzy na Ziemi Odzyskanej przyjeżdżali wyłącznie po to, by zdobyć, pozostawiony przez Niemców, majątek.

Wszyscy przybywający, a szczególnie tzw. repatrianci i reemigranci, zetknęli się tutaj z inną, dotychczas nieznaną kulturą i poziomem cywilizacyjnym. Musieli przezwyciężyć –

i to z wielkim wysiłkiem a często bez powodzenia:

- *zerwanie ciągłości wśród ludzi*, objawiające się utratą dotychczasowej, historycznie ukształtowanej, organizacji społecznej. Utrudniło to, zarówno w okresie początkowym, jak i późniejszym – powstanie, względnie odrodzenie się nowej społeczności lokalnej;
- *zerwanie ciągłości miejsca*. Fakt terytorialnego sąsiedztwa w poprzednim miejscu zamieszkania, nie ułatwiał, a przeciwnie utrudniał, przebieg procesów adaptacyjno – integracyjnych w nowym, nierozpoznanym układzie przestrzennym tak miejscowości, jak i otoczenia;
- *zerwanie ciągłości wśród rzeczy*, jako konsekwencja ewolucji technicznej⁷.

Nie można jednak nie uwzględnić faktu, że niezależnie od tego, skąd kto przybywał, każdy przyjeżdżał z jakimś własnym bagażem doświadczeń, przyzwyczajzeń czy nawyków. Na nowe miejsce każda z grup etnicznych, przywoziła elementy własnej kultury. Zabranym w nowe miejsce strój ludowy był – ale nie bez obaw – użytkowany i to tylko w początkowym okresie. Z czasem jednak pozostał już tylko w skrzyniach. Bezsporne artykułowanie swojego regionalnego pochodzenia w nowych, zróżnicowanych społecznościach nie spotykało się z aprobatą. Przeciwnie, odczytywane było jako chęć wyróżniania się. Podobna sy-

tuacja ukształtowała się w zakresie potraw regionalnych. Początkowe obawy przed spojrzeniem, a raczej komentarzem, sąsiadów, przedstawicieli innych grup etnicznych, drogą stopniowej ewolucji (wzajemne kontakty i wymiana doświadczeń), doprowadziły w konsekwencji do wykształcenia się, ujednoczonego *stylu* w doborze potraw i sposobie ich przyrządzania. Aktualnie jedynie w wyjątkowych przypadkach i to w zakresie dań codziennych, przygotowuje się potrawy według przepisów przywiezionych jeszcze przez rodziców czy dziadków. Jeśli zaś chodzi o dania świąteczne, szczególnie bożonarodzeniowe czy wielkanocne, to na organizowanych pokazach miejscowych można oglądać wyroby, które przygotowuje się i konsumuje rokrocznie w niektórych gospodarstwach domowych. Niektóre z nich są wprawdzie inspirowane starą, przywiezioną z różnych stron recepturą, ale całość prezentacji, to z pewnością efekt kunsztu i talentu współczesnych gospodyń, a nie potrawy o kłodzkim, historycznie ukształtowanym, rodowodzie.

Również sprzęt domowy, tak przywieziony jak i zastany, zastępowany był stopniowo nowym, produkowanym w fabryce, a kupowanym w sklepach wiejskich lub w miastach.

Różny był też stosunek nowych mieszkańców do zastanych domów. Ludność, szczególnie z terenów wschodnich, przyzwyczajona do małych mieszkań, złożonych z jed-

nej lub dwóch izb, korzystała jedynie z kuchni i co najwyżej – z pokoju. Pozostałe pomieszczenia nie były zazwyczaj użytkowane. Z pewnością takie postępowanie nie pozostawało bez wpływu na tempo dekapitalizacji substancji budowlanej. Ciekawostką – ale czy tylko? – jest fakt, że nie korzystano również z zastanych mebli, często o ludowym wykończeniu, pochodzących niekiedy z wieku XIX. Jako niepotrzebne składowano je na strychach, w komórkach, a z czasem – niszczone. Znane były też przypadki, kiedy w gospodarstwach posiadających lokalną sieć wodociągową, budowano studnie z żurawiem. Uważano bowiem, że woda ze studni jest lepsza i zdrowsza od wody czerpanej z *żelaznych pomp*⁸. Z podobnych przyczyn, czy też braku wiedzy w zakresie obsługi i bieżącej konserwacji, często likwidowano istniejące urządzenia kanalizacyjne.

Po pierwszym okresie wstępnego *organizowania się*, nadszedł czas *zderzenia* z nowymi, dotychczas nie spotykanymi, a początkowo nie zauważanymi, uwarunkowaniami naturalnymi i gospodarczymi. Niestety, ale warunki te dość często, okazywały się silniejsze. Brak motywacji do pozostania, likwidacja dotychczasowych determinant rozwojowych, i co ważniejsze – brak rozwiązań o charakterze alternatywnym, czy też oferty pracy i zamieszkania w innych miejscowościach regionu, zainicjowały i zintensyfikowały proces

opuszczania domostw. Stąd już krótka droga do istotnej dewastacji, a nawet likwidacji substancji budowlanej. W konsekwencji powstały niekiedy drobne zmiany, a czasami degradacja i zmutowanie dotychczas ukształtowanej struktury przestrzennej wsi. Niestety, były też i przypadki całkowitego zaniku małych, aczkolwiek funkcjonujących w przeszłości, organizmów osadniczych⁹.

Symbole regionu

Symbols of the region

Elementami, które z pewnością posiadały wymiar jednoznacznej, a przy tym szybkiej identyfikacji, a nawet znaczenie kultowe, były:

- a) wzniesiona w latach 1895-1899 z inicjatywy Kłodzkiego Stowarzyszenia Górskiego (G.G.V.), kamienna, zaopatrzona w dwie platformy widokowe, wieża na Śnieżniku. Niestety w roku 1973 budowla została wyburzona. Dziś pozostał jedynie mały kopic kamieni.
- b) róża kłodzka, (*Trollius europaeus*) – roślina pochodzi z Kaukazu oraz arktycznej części północnej Ameryki, a spotkać ją można także i w Europie zarówno na łąkach wilgotnych, zasobnych w składniki pokarmowe, jak i też górskich czy subalpejskich halach¹⁰.

Odnosi się wrażenie, że znaczenie wskazanych symboli, będących w okresie przeszłym inspiracją

dla wielu lokalnych, drobnych form twórczych, jak drobne utwory literackie, muzyczne czy graficzne, zostało w okresie współczesnym zaniebane. Aktualnie podejmuje się pewne próby odrodzenia, ale ekspozowanie obrazu i to bez właściwej informacji – chociażby w postaci tytułu – odczytywane jest przez niewtajemniczonego odbiorcę tylko i wyłącznie jako uzupełniająca dekoracja materiałów promujących region.

Podsumowanie, refleksje końcowe, propozycje

Summary, conclusions,
propositions

Złożoność zachodzących zjawisk i procesów, różnorodność związana z ich zasięgiem, jakością i dynamiką – wymuszają konieczność dokładnych badań, i to o zmiennym przestrzennie profilu merytorycznym i jednocześnie – zróżnicowanym zakresie i poziomie szczegółowości. Dla potrzeb niniejszego opracowania ograniczono się do najważniejszych faktów oraz próby ujęcia ogólnego, stanowiącego podstawę dla dokładniejszych identyfikacji łańcuchów przyczynowo – skutkowych oraz sformułowania odmiennych propozycji co do jakości i znaczenia środowiska kulturowego w kreowaniu konkretnego terenu. Niemniej jednak, już przy takim poziomie rozwa-

żeń, rodzi się pytanie: jakie – jeśli w ogóle – jest współczesne środowisko kulturowe Ziemi Kłodzkiej? Przeprowadzone analizy wskazują i to bezdyskusyjnie, że z pewnością określone wartości funkcjonują. Jednakże w niektórych przypadkach doszło, w stosunku do stanu poprzedniego, do ich wyraźnego zubożenia, a nawet i zdegradowania. Podstawowa bowiem zasada, która generuje właściwy postęp środowiska kulturowego – a chodzi o ciągłość i harmoniczną kontynuację – uległa wyraźnym przeobrażeniom. Współczesny potencjał środowiska kulturowego, to elementy kultury materialnej, a konkretnie – wyraźne, specyficzne dla regionu układy morfologiczne miejscowości, w tym także i osiedli wiejskich, obiekty budowlane w postaci budynków mieszkalnych, produkcyjnych, lecznictwa uzdrowiskowego czy wypoczynkowego. Ich charakterystyczną właściwością było wręcz perfekcyjne:

- a) podporządkowanie lokalnym warunkom klimatycznym – stąd określona bryła, forma, styl, orientacja budynku oraz detale architektoniczne (m.in. zewnętrzne deskowanie pionowe szczytów, dach dwuspadowy symetryczny o optymalnie dostosowanym spadku połaci, relatywnie małe, dwuskrzydłowe okna, właściwej wielkości okapy, itd.).
- b) zespolenie, kompatybilność walorów użytkowych budynku z jego funkcją; co oznacza, że w budynku o konkretnym przeznaczeniu

stosowano optymalne i idealnie skoordynowane z funkcją obiektu, rozwiązania użytkowe.

Powyższa charakterystyka jest z pewnością jedną z wielu przyczyn postrzeganych dziś niezgodności, dysproporcji a nawet i konfliktów między obrazem współczesnym budowli, a układem źródłowym, pierwotnym. Stawia się w tym miejscu hipotezę, że istnieje ścisła interakcja między znaczeniem różnicy między funkcją pierwotną i współczesną, a konfliktem między aktualnym sposobem korzystania i pierwotnym przeznaczeniem obiektu, a tym samym i istotą zmian – niekiedy i degradacji – formy, proporcji elementów sylwety i bryły budynku.

Wynika stąd zasadnicze wyzwanie, by, po pierwsze – dla zachowania tej znaczącej wartości kulturowej regionu bacznie nadzorować ruch budowlany, a nie tylko ograniczać się do strony formalnej. Po drugie – należy wręcz wymuszać, np. poprzez promocję odpowiednich rozwiązań projektowych, takie działania inwestorów, które by pielęgnowały to, co jest właściwą wizytówką w zakresie substancji budowlanej regionu i jednocześnie hamowały pełną swobodę i chaos w zakresie doboru projektu. Po trzecie – żądać od autorów planów zagospodarowania przestrzennego, nie tylko lakonicznego zapisu o konieczności zachowania regionalnego stylu budowlanego, ale szczegółowych wymogów co do zakresu możliwych rewitalizacji starej

substancji oraz sylwety i detali architektonicznych nowych obiektów, nawet z pakietem zalecanych rozwiązań. I po czwarte – prowadzić stałą akcję edukacyjną wśród mieszkańców oraz działania wyjaśniające istotę regionalnego stylu budowlanego, w tym szkolenia inwestorów zewnętrznych.

Wnioski te nabierają dodatkowej rangi, gdy uwzględni się, że w strategii rozwoju powiatu wiodącym kierunkiem rozwoju jest turystyka. Warto zwrócić uwagę, że w najnowszym rozumieniu tego pojęcia, nie chodzi już tylko o atrakcje przyrodnicze, infrastrukturę czy zakwaterowanie, ale zapewnienie przyjeżdżającemu pełnego obcowania z regionem. Krajobraz kulturowy nie tylko umożliwia, ale zapewnia i to w pełnej rozciągłości, realizację takiego spojrzenia. Istotny jest dostęp do całej palety charakterystyk tworzących tożsamość kulturową regionu, gdzie chodzi o kontakt bezpośredni, o bezpośrednie korzystanie i to w ujęciu kompleksowym, a nie poznawanie pośrednie, najczęściej fragmentaryczne i *eksponatowe*, oferowane przez skansen czy muzeum. Stąd bez właściwej informacji kreuującej wartości kulturowe, rzeczywista i prawdziwa specyfika regionu pozostaje właściwie nieznana. W przełożeniu na opinię potencjalnego segmentu rynku, oznacza to nic innego jak bezpostaciowość. Ewentualne zainteresowanie pobudzone zostanie innymi przyczynami, a przy-

jazd i pobyt, szczególnie ten wypożyczkowy, będzie identyczny jak dotychczas – czyli wybitnie pasywny, przedmiotowy.

Jerzy Oleszek

Katedra Planowania i Urządzania Terenów Wiejskich

Akademia Rolnicza we Wrocławiu

Department of Planning and Management of Rural Areas

Wrocław University of Agriculture

Przypisy

¹ Berendt E., *Noworoczna apteka. Szkice o dolnośląskiej kulturze ludowej*. Odra 2 (483)/2002.

² Bernatzky A., *Landeskunde der Grafschaft Glatz*. Leimen 1988.

³ Bazieli B., *Tradycyjna sztuka ludowa*. [w:] *Dziedzictwo kulturowe Dolnego Śląska*. Wrocław 1996.

⁴ Rathmann E., *Asu schmeckt's derhääme. Grafschaft Glatzer Kochbuch*. Münster 1985.

⁵ Wesółowska H., *Relikty kultury tradycyjnej*. [w:] *Dziedzictwo kulturowe...* op. cit.

⁶ Rauziński R., *Procesy migracyjne na obszarach przygranicznych południowo – zachodniej części Polski*, [w:] *Rolnictwo i ludność na obszarach przygranicznych Polski*. Olsztyn 1986,

⁷ Tarko M., *Mirsk czyli o próbach szukania swojego miejsca*, *Architektura* Nr.1-2/1987,

⁸ Rostworowska M., *Nowi osadnicy*. [w:] *Dziedzictwo kulturowe...* op. cit.

⁹ Oleszek J., *Charakter zmian ludnościowych oraz przeobrażeń przestrzennych wsi granicznych b. powiatu Bystrzyca Kłodzka w latach 1880-1987*, *Zeszyty Naukowe AR we Wrocławiu*, s. Rolnictwo LVII, Nr 217/1992

¹⁰ Bernatzky A., *Lexikon...* op. cit.